

Функціональне наповнення часопростору резонансного оповідання «Коняка» Галини Журби

У статті детально аналізуються часопросторові координати непересічного оповідання «Коняка» Галини Журби, висвітлено масштаби дій і думок авторки та її персонажів у потоці часу і простору, що сприятиме глибшому розумінню світогляду письменниці та усвідомленню справжньої цінності її творчості. Окреслено функції категорій художнього часу та художнього простору у створенні художнього світу твору, зокрема визначено їхню роль у побудові сюжету досліджуваного оповідання.

Ключові слова: *художній час, художній простір, художній хронотон, паралелізм, сюжетний час, фабульний час, часовий і просторовий екскурс, сюжетотворча функція часопростору.*

Olga Riverchuk. The functional filling of the space-time Halyna Zhurba's resonance story «A horse».

The article is devoted to the detailed analysis of the space-time address of Halyna Zhurba's outstanding story «A horse», to investigation of the scales of the authoress and her characters' actions and opinions in the flow of time and space, which will promote thorough comprehension of the authoress' world-view and awareness the genuine value of her creation. The functions of the categories of artistic time and artistic space in the artistic world of work's creation were determined, in particular their role in the plot's construction of the story, which was researched, was defined.

Keywords: *an artistic time, an artistic space, an artistic space-time, parallelism, plot time, fable time, temporal and spatial digression, the space-time's function of the plot's construction.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Зацікавленість проблемою художнього часу і простору в художніх творах Галини Журби обумовлена підходом до літературної творчості як до особливого типу реальності. Відтак засвідчення вагомості ролі просторового і часового зв'язку в конструюванні та сприйнятті літературної дійсності оповідання «Коняка» є на часі. Цей твір проаналізовано Галиною Сокол крізь призму жанрово-

стильових особливостей прози письменниці [Сокол 2012], лаконічно розглянуто Наталею Шумило у розрізі ідейних та поетикальних доміант ранньої прози Галини Журби [Шумило 2012]. Однак функціональне наповнення часопростору резонансного оповідання «Коняка» Галини Журби досі не було предметом окремої літературознавчої розвідки, дослідження й обґрунтування якого, власне, і є метою цієї статті. Праці Михайла Бахтіна [Бахтин 1986; Бахтин 1975], Дмитра Ліхачова [Лихачев 1987], Юрія Лотмана [Лотман 1998] становлять ліву частку теоретичного підґрунтя наукової публікації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Морозного січневого ранку 1912 року приїхала я вперше до Києва, саме в той день, коли весь наклад «Української хати» сконфісковано за моє оповідання «Коняка» [Журба 1912]. Такий нечуваний талан на самім порозі нового життя!» [Журба 1990: 130] – згадує письменниця на сторінках мемуарів «Від «Української хати» до «Музагету»». За кілька днів по приїзду до Києва Галина Журба отримала «радісного» [Журба 1990: 130] листа з Одеси від Андрія Ніковського, у якому літературний критик хвалив авторку, беззаперечно констатує: «Вона [«Коняка» – О.Р.] не тільки по-мистецькому написана, – вона сміла, революційна. Цензор не міг поступити інакше. Бувши цензором – я зробив би те саме» [Журба 1990: 130]. Соціально-критична спрямованість цього твору, що не залишив у свій час байдужим Микиту Сріблянського [Сріблянський 1913: 101], стала причиною засудження редактора «Української хати» Павла Богацького до кількомісячного арешту (незважаючи на намір Галини Журби «прийняти вину на себе, та відсидіти кару» [Журба 1990: 130]). Між іншим, 1919 року це оповідання увійшло до другої збірки малої прози письменниці «Похід життя» [Журба 1919: 42 – 58].

Звертаючись до мотиву соціального гноблення, Галина Журба мала на меті продемонструвати, як несправедливий суспільний устрій здатен впливати на людські долі – породжувати всенародну трагедію. Реципієнт чітко усвідомлює намір письменниці: зобразити зародження революційних настроїв селян, тим самим прогнозує неминучу модифікацію пасивного передреволюційного етапу українців на рішучий, активний,

діючий. Авторка відкрито критикує становище робітників (у персоніфікованому образі коняки Лисої), засуджуючи безкінечні знущання панів над людьми, які каторжно працюють «за мордачі, за нагаї та мідяні гроші» [Журба 1919: 55] (залежність тварини від немилосердного господаря Івана).

Стильовою своєрідністю оповідання «Коняка» є асоціативний тип зв'язку подій твору, який уможливується завдяки майстерній часопросторовій організації тексту Галиною Журбою. Філософія Лисої співвідноситься з філософією її господаря: «переносити все байдужно, терпляче та робити своє» [Журба 1919: 43]. Майже кожний момент оповідання – нагода для образного порівняння й зіставлення двох персонажів твору (прийом паралелізму): «Коняка ненавидить Івана так само як Іван коняку» [Журба 1919: 47]; «Іван страшенно ненавидить пана, так само як Лиса ненавидить панських гладких коней» [Журба 1919: 48] тощо. Значно частіше письменниця застосовує не конкретні авторські ремарки, а йде шляхом паралельного опису зовнішності, або ж душевного стану персонажів: «...Знає теж Лиса, що так буде все, все однаково доки вибита з сил не впаде та не здохне з цим вічним недоситом в шлунку...» [Журба 1919: 43] – «Думки Іванові тоже обриваються такі самі чорні, важкі та падають в топіль багнюки...» [Журба 1919: 43]; «Сірі та лагідні очі Іванові стали тепер дикими як у вовка...» [Журба 1919: 44] – «... Очі її [Лисої – О.Р.] такі повні погорди та зненависті» [Журба 1919: 48]; «Важки кинув, голову похилив і замислився» [Журба 1919: 49] – «Коні самі йдуть, тоже низько повісивши лоби...» [Журба 1919: 49] тощо. Кульмінацією цих асоціативних рядів-зіставлень (аналогій) виявляється несподівана взаємна чулість господаря і тварини наприкінці оповідання: «– Лиса, Лиса... ти моя, ти маленька... моя худоба. Обнімав, цілував мокрий від инею писок коняки і плакав. Сльози текли йому по лиці, по кожусі, солоні та брудні. І Лиса невідомо чому зітхнула, голову поклала на плече мужика і тихо стояла» [Журба 1919: 58].

Художній світ оповідання «Коняка» Галини Журби вирізняється складною і багатоаспектною часопросторовою організацією, специфіку якої можна виявити виключно при глибинному аналізі тексту, в якому категорія простору – є другорядною. Події твору не виходять за межі українського села

(«свій» простір). Письменниця зображує переважно відкриту місцевість (вулиця; ворота і подвір'я фабрики, подвір'я корчми, пустий простір піль) з поодинокими описами-мініатюрами зовнішнього середовища, обмежившись на певний час чотирма стінами корчми (замкненість локального простору) з метою розкрити сутність вольового й бунтарського «обмеження» її постійних відвідувачів. Помітне тяжіння до природи, яку авторка вважала основою буття людини, уособлює своєрідність світогляду письменниці, виразну ознаку її мистецького стилю. На противагу мінорному настроєві оповідання, довілля в ньому, навпаки, сповнене оптимізмом: небо «тихе було, мов засноване млоу, а білі пасма павутиння тягнулись по ньому, віяли, мов тонюсеньке срібне прадіво та чеплялись стерні. Сонце було бліде і тепле, а величезна пуста піль повна незглибної тиші» [Журба 1919: 43].

Календарний час оповідання – осінь; координати добового часу не чисельні: день (умовно, оскільки сонячно), «осінній смерк пада» [Журба 1919: 50], «прийшов тихий осінній смерк» [Журба 1919: 55], «небо червоне на заході» [Журба 1919: 56], «темно вже стало зовсім, зори блідо заморгали на мороз» [Журба 1919: 57], «ніч осіння» [Журба 1919: 58].

Сюжетний час оповідання є значно коротшим за фабульний. Подеколи Галина Журба звертається до минулого (часових та просторових екскурсів) як побіжного тлумачення окремих епізодів того, про що розповідає, переважно характеризуючи поведінку і психологію персонажів твору. Прикладом цього є застосування письменницею ретроспективних тенденцій (спогади Івана про смерть і похорони п'ятирічної доньки Хивроньки, згадки Лисої про жорстоке вбивство господарем на її очах її ж новонародженого маленького рябенького лошати, дрімання Івана на возі по дорозі до фабрики), ретардації (філософські роздуми нещасної, загнаної коняки з глибоким підтекстом: «– Вся мудрість життєва в тім: щоб яко мога менше двигать ногами, як найбільше з'їсти де і як попадеться, не дарувать свого нікому і при кожній нагоді постояти» [Журба 1919: 57]). Таким чином, письменниця перериває основний виклад подій з метою розширити хронотоп оповідання, висуваючи на передній план не саму подію, а її місце і наслідки в житті автора-розповідача. Фабульний час кількох годин подекуди передано

кількома хвилинами сюжетного: «Пес загавкав десь хриплим, зтяжним воєм. Перейшов хтось крізь дорогу з повними відрами. Заплакала дитина. І пес гавкав знову довго, довго десь і далеко. Нагло коні зійшли самі чуть на бік і затримались» [Журба 1919: 50] (повернення Івана з фабрики додому, звична «самотійна» зупинка коней біля жидівської корчми, де селянин пропиває майже весь заробіток, так і не повернувши боргу за похорони дитини). У такий спосіб письменниця, перестрибуючи певний часовий проміжок, згущує описані події.

У безглуздому змаганні Івана з чорнявим Охримом (по-вуличному – Кабачком) перед фабричними ворітьми, хто перший потрапить на подвір'я, господар Лисої залишився з пошкодженим возом. У цьому Іван звинувачує Лису, яка «ковзалась у болоті у даремних силкуваннях, шарпалась та падала» [Журба 1919: 45], – «почастував її зі всієї сили чоботом у бік» [Журба 1919: 47]. Авторка наголошує на тому, що така пригода з возом трапляється в Івана не вперше, однак чоловік – «непоправний» [Журба 1919: 47]. Зосередженість письменниці на події, яка повторюється циклічно (три – чотири рази на рік), підкреслює її виключну значимість у характеристиці персонажа, який щоразу наражається на небезпеку втратити карбованця, аби лишень зекономити півгодини часу. Підсвідомо Іван прагне такої перипетії, адже «глибоко десь у ньому таїться якась радість, що все ж таки другий раз не поїде» [Журба 1919: 47], що не доведеться знову «двигати лопатою вуголь, їхать по розбитій дорозі, мордуватись з кіньми та возом» [Журба 1919: 47].

В оповіданні «Коняка» домінує концентричний сюжет (сюжет «єдиної дії»), що сприяє глибокому дослідженню конфлікту, структурній цілісності твору за рахунок зосередження авторки на одному вузлі подій. Згідно з архітектонікою тексту, виділимо п'ять частин, позначених рубриками (.....): 1) дорога селянина Івана та його коняки Лисої до фабрики (перевезення вугілля та жому); перегони Івана та Охрима (Кабачка), пошкоджений віз Івана, байдужі невдалі поради чоловіків Іванові, 2) лагодження Іваном колеса до возу; 3) розмова Івана з паном; 4) дорога до корчми, перебування Івана у душній хаті з іншими трударями, чиє життя таке ж безпросвітне і безперспективне, як і Іванове, потужний монолог Івана; 5) вияв нечуваної приязні

господаря до тварини, спів Івана на возі дорогою додому. Монолог-каяття, монолог-обурення й висловлення промовистої оголеної правди Іваном – безперечно, є апогеєм твору. Іван усвідомлює: пута рабської покори стали надто тісними, не за горами той день, коли «ще закричиш великим, страшним криком, від якого померкнуть зори і почорніє земля, а твоя тінь п'яна виросте понад корчму і піде геть відлогами добиватись правди» [Журба 1919: 55].

Найяскравішими моментами для сприйняття читача є, звісно, відтворена письменницею пряма мова персонажів (зокрема, «крик душі» Івана в корчмі). Адже, збіг розповідного часу з фабульно-сюжетним увиразнює події реальної дійсності. Пряма мова, навіть не виділена Галиною Журбою графічно (внутрішні монологи Лисої), наближає реципієнта до діючих осіб, дає можливість стати йому ніби учасником комунікації.

Оповідання «Коняка» містить у собі всі можливі варіанти поєднання наративного та фабульно-сюжетного часів: для відтворення основних подій твору авторка вводить діалоги, монологи, полілоги; пряму і непряму мову персонажів, різнопланові міркування героїв тощо. Відтак в оповіданні варіюється вживання часових форм (минулого і теперішнього), що, в жодному разі, не порушує цілісності художнього твору.

Оскільки жанрова віднесеність малої прози відзначається мінімальністю обсягу, а звідси – й ущільненням меж хронотопу, часопростір оповідання «Коняка» певною мірою видається вузьким і дещо одноплановим. Однак різноплановість розширеної просторово-часової організації всієї збірки оповідань «Похід життя» Галини Журби досягається за рахунок перебігу кожної описаної події у свій час і в окремому просторі.

Різні часові виміри, перетинаючись, утворюють складну систему координат часу і простору, що й характеризує хронотоп оповідання «Коняка». Часова фіксація невід'ємна від просторової. Час ніби переходить у простір, і в своєму злитті вони створюють своєрідний фундамент подальшої події, і сприяють, таким чином, розвитку сюжету. І хоча, за М. Бахтіним, провідним початком літературного хронотопу є час [Бахтин 1986: 122], проте поняття «художній простір» заслуговує на окрему увагу, бо для Галини Журби характерна така особливість відображення художнього

простору, як накладання одне на одного окремих художніх просторів. В оповіданні «Коняка» ця особливість яскраво виражена, адже художні простори двох персонажів – Івана та Лисої – постійно переплітаються, взаємодіють один із одним. Між іншим, на нашу думку, недоцільно окреслювати постать Івана, як головного персонажа оповідання, а тим паче – героя твору (у зв'язку з амбівалентністю, яка виникає у реципієнта – одночасна симпатія та антипатія, суперечливе емоційне ставлення до персонажа). Окрім промовистого антропоніму (бідність, нужденність), коняка Лиса виконує не менш важливу функцію у створенні художнього світу твору. Номінативна назва оповідання містить у собі прийом ідентифікації: Іван, будучи уособленням злиденних українських трударів, мало чим відрізняється від коняки, адже так само покійно, навіть байдуже, ставиться до всього, що з ним відбувається, мириться з панськими наріканнями, осудом та погрозами: «... шапку мне у руці, всміхається невиразно...» (бутафорія) [Журба 1919: 48].

Літературні хронотопи (дороги, возу, фабрики, корчми) оповідання «Коняка» Галини Журби мають не лише сюжетне значення, а й виконують функцію організаційних центрів основних подій, що описані у творі. Провідним, звісно, є традиційний у літературі хронотоп дороги – аналогія життєвого безпросвітнього шляху українців: «Все життя її [Лисої – О.Р.] так само як і Іванове переволіклося по тій дорозі між чавункою та заводом; по болоті, в гною та вбиваючій спеці або в туманах куряви» [Журба 1919: 43]. Безумовним є образотворче значення хронотопів у тексті, оскільки сюжетні події в них конкретизуються, а час і простір набувають чуттєво-наочного характеру. Образотворчу функцію художнього хронотопу підкреслював М. Бахтін, констатуючи: «Про подію можна повідомити, проінформувати, можна при цьому дати точні вказівки про місце і час її здійснення. Але подія не стає образом. Хронотоп же дає суттєву основу для зображення події. І це завдяки особливому згущенню і конкретизації прикмет часу – часу людського життя, історичного часу – на певних ділянках простору. Це і створює можливість будувати зображення подій у хронотопі (навколо хронотопу)» [Бахтин 1986: 53].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Оскільки часопросторова організація прози належить до сюжетно-

композиційного рівня літературної творчості, очевидним є домінування сюжетотворчої функції хронотопу оповідання «Коняка» Галини Журби. Так, різні типи часопросторових відносин, взаємодіючи між собою, становлять сюжет, в якому описана подія стає образом. За допомогою часопростору авторка з'єднала весь твір у композиційно-сміслову цілу.

Проблема літературознавчого вивчення художнього твору шляхом аналізу особливостей і функцій художнього часопростору залишається відкритою. Перспективними будуть дослідження хронотопу прози Галини Журби як системотворчого чинника суб'єктивного і об'єктивного, визначення ролі часопростору в розумінні світоглядної позиції авторки, з'ясування значення часово-просторових категорій у формуванні ідейно-емоційного впливу на читача.

Література: *Бахтин 1986*: Бахтин М. Литературно-критические статьи. – М.: Худож. лит., 1986. – 543 с.; *Бахтин 1975*: Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худож. лит., 1975. – С. 234–407.; *Журба 1990*: Журба Г. Від «Української хати» до «Музагету» (Люди й події) // Україна. – 1990. – № 45. – С. 130–131; № 46. – С. 132–134; № 47. – С. 135–137.; *Журба 1912*: Журба Г. Коняка / Галина Журба // Українська хата. – 1912. – № 1. – С. 7–21.; *Журба 1919*: Журба Г. Коняка / Похід життя. – К.: Вид-во «Сяйво», 1919 (жовтень). – С. 42–58.; *Лихачев 1987*: Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы / Д.С. Лихачев. – Л.: Худож. лит. Ленинградское отделение, 1987. – 624 с.; *Лотман 1998*: Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман // Об искусстве. – СПб.: «Искусство–СПБ», 1998. – С. 14–285.; *Сокол 2012*: Сокол Г. Передреволюційні настрої та соціально-критична спрямованість оповідання Галини Журби «Коняка» // Теоретична і дидактична філологія: Збірник наукових праць / За заг. Ред. Г.Л. Токмань. – Випуск 11. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2012. – С. 430–438.; *Сріблянський 1913*: Сріблянський М. Літературна хвиля (Погляд на літературу українську за р. 1912) / Микита Сріблянський // Українська хата. – 1913. – № 1. – С. 27–35; № 2. – С. 101–110.; *Шумило 2012*: Шумило Н. Ідейні та поетикальні домінанти ранньої прози Галини Журби // Дивослово. – 2012. – №10. – С. 55–59.

Ольга Рыверчук. Функциональное наполнение хронотопа резонансного рассказа «Лошадь» Галины Журбы.

Статья посвящена детальному анализу пространственно-временных координат незаурядного рассказа «Лошадь» Галины Журбы,

исследованию масштабов действий и мнений автора, а также ее персонажей в потоке времени и пространства, которое будет способствовать более глубокому пониманию мировоззрения писательницы и осознанию настоящей ценности ее творчества. Очерчены функции категорий художественного времени и художественного пространства в сотворении художественного мира произведения, в частности определено их роль в построении сюжета исследуемого рассказа.

Ключевые слова: художественное время, художественное пространство, художественный хронотоп, параллелизм, сюжетное время, фабульное время, временной и пространственный экскурс, сюжетосложительная функция хронотопа.

УДК 82-312.1

ББК 883.3 (4 Укр)

Марія Савка, доц. (Дрогобич)

До питання жанрововизначальних чинників в українській малій прозі перших десятиліть ХХ століття: національно-екзистенційний аспект

У статті розглянуто жанровизначальні чинники української малої прози перших десятиліть ХХ ст. крізь призму національно-екзистенційної свідомості. Також здійснено огляд літературознавчих і філософських досліджень відповідної проблематики.

Ключові слова: жанр, мозаїчно-структурний тип оповідання, новелістична сконцентрованість, екзистенціальні модуси, національний імператив, лейтмотив, автор.

Savka M. To the problem of genre-defining factors in the Ukrainian short prose of the first decades of the twentieth century: national existential aspect

The article explores the genre-defining factors of the Ukrainian short prose of the first decades of the twentieth century from the point of view of national existential consciousness. In addition there is a survey of researches of the corresponding problematics in history of literature and philosophy.

Key words: genre, mosaic-like type of story, short story concentration, existential modi, national imperative, leitmotif, author.